

MAURICE BLANCHOT : DE VRAAG NAAR DE LITERATUUR

Frank Vande Veire

Het eerste wat men over Maurice Blanchot te weten komt, is dat hij een schrijver is die de vraag naar de literatuur stelt. Het is iemand die nadenkt, reflecteert over wat literatuur is, en dat niet alleen in zijn 'theoretische' geschriften, maar ook in zijn romans en verhalen.¹ Zo vormt men zich echter al te gauw het beeld van een soort 'filosofische' literatuur, een literatuur die zichzelf voortdurend bevraagt, die zichzelf analyseert : literatuur die zichzelf telkens weer onderbreekt om tot een onderzoek over zichzelf, tot een reflectie over te gaan. Het beeld dat men zich op die wijze van Blanchots schrijven vormt, is evenwel misleidend, en uiteindelijk verkeerd.

De aard van de bevraging die de literatuur voor Blanchot is, is van een heel andere aard. Hij heeft er voortdurend op gewezen dat de idee van bevraging, onderzoek en reflectie voor de literatuur een problematisch gegeven is. Dat de literatuur in de moderne tijd voor zichzelf een vraag geworden is, houdt volgens Blanchot een gevaar, een risico in. Van zodra men zich immers gaat afvragen wat literatuur is, heeft men namelijk reeds voorondersteld dat literatuur iets substantieels is, dat er in haar een belangrijke, fundamentele waarheid schuilt. De literatuur, wanneer ze naar zichzelf zoekt, gaat er blijkbaar reeds van uit dat ze een essentie bezit, die ze dan bijvoorbeeld zou kunnen bereiken door alles wat niet werkelijk tot haar domein behoort, uit zichzelf te verbannen. Maar misschien bezit de literatuur helemaal geen essentie, misschien schuilt in haar geen ultieme waarheid, — zelfs niet de waarheid dat er geen waarheid is : dat alles ondoorzichtig is, dat het leven een chaotische zaak is. En ook niet de waarheid dat de literatuur een puur irreële ruimte creëert, een aparte, onwereldse ruimte van pure verbeelding, of — wat een nogal populair idee is — dat het in de literatuur om niets gaat, alleen maar over haar eigen vorm.

Uiteindelijk zou men nog kunnen stellen : het wezen van de literatuur is juist deze constante zelfbevraging, is juist het feit dat zij niet weet wat zij is, en voortdurend naar zichzelf zoekt, naar haar eigen plaats, haar eigen oorsprong, of haar eigen context. Literatuur zou dan de 'conceptkunst' bij uitstek zijn : kunst die zich bijvoorbeeld over haar eigen maatschappelijke context, haar produktie- en receptievoorwaarden bezint : een soort kunst die elke esthetische verleiding

weigert, en enkel nog de waarheid over zichzelf wil naar voor brengen, een waarheid die eventueel zeer prozaïsch kan zijn. Maar ook hier gaat men er nog steeds van uit dat de literatuur terug te brengen is tot een grond, een waarheid, hoe ontluisterend die ook mag zijn.

Dit is natuurlijk een situatie waar men bij Blanchot altijd in terecht komt; zolang men kan zeggen wat literatuur niet is, is er geen probleem, en we kunnen met deze reductie nog een tijdje doorgaan, om dan tot de constatacie te komen dat literatuur werkelijk niets, nog minder dan niets is. En inderdaad heeft literatuur veel met 'niets', met leegte te maken. En zeker voor de ogen van de wereld is literatuur haast niets, ofwel een leeg, vrijblijvend spel van de verbeelding, ofwel een aangename vrijetijdsbesteding, — zoiets als de zondag van het leven. Blanchot kan daar veel begrip voor opbrengen. Hij begrijpt Plato die de dichters uit de stad verbant omdat ze uiteindelijk, als je goed luistert, niets te zeggen hebben. En hij schaart zich zeker niet achter degenen die literatuur verdedigen omdat ze zo hoogstaand, verrijkend of stichtend zou zijn. — Met andere woorden : literatuur is ongetwijfeld niet zomaar niets, maar toch in elk geval éérder niets dan een 'stichtende', 'interessante' bezigheid.

Toch stelt Blanchot die eigenaardige, misleidende vraag : wat is literatuur ? En het antwoord is zowel kraakhelder en duizelingwekkend, — duizelingwekkend omdat het tegelijk elk antwoord lijkt onmogelijk te maken. Hij zegt : *literatuur is de meest radicale, meest extreme bevraging van het menselijk bestaan*. Vandaar dat hij graag over de literatuur spreekt in termen van revolutie, catastrofe, epidemie of dood. Het gaat hierbij om een bevraging die geen antwoord toelaat, omdat elk antwoord de afgrond zou dempen die door de vraag wordt geopend. Maar wat meer is : het is niet alleen zo dat de vraag onbeantwoordbaar is : ze is strikt genomen niet te stellen. Het zomaar stellen van de vraag : wat is literatuur ?, op een thematische, objectiverende wijze, verwijdert ons van de indringendheid van de vraag. De vraag kan niet echt worden gesteld, omdat ze in laatste instantie niet van ons, niet van een 'ik', een subject uitgaat. Wij worden bevraged, zowel de lezer als de schrijver. En in die vraag worden wij radicaal op het spel gezet : ons ik-standpunt, de plaats zelf dus van waaruit wij de vraag zouden willen stellen.

De vraag naar de literatuur is een vraag van de literatuur. Ze heeft te maken met een breuk, een verstoring, een interruptie die niet van ons uitgaat. En dit vergeet men altijd wanneer men de vraag op een thematische wijze stelt, wanneer men ze als een *probleem* stelt. Natuurlijk is dit onvermijdelijk : de mens wil weten waar hij staat, wil zijn plaats kennen. Hij stelt problemen en wil oplossingen. Dit is niet enkel zo in het dagdagelijkse leven, in de politiek, de techniek enzovoort, maar ook in de filosofie. De filosofie zal de neiging hebben om vooral problemen te stellen : wat is de mens ? Wat is kunst ? Maar zij zal zelden de vraag stellen naar de breuk, de leegte vanwaaruit die vraag kan oprijzen. Maar deze vraag is

moeilijk te stellen. Want het gaat hier om een vraag die ons vasthoudt, die wij *zijn*, nog voor wij haar kunnen thematiseren.

Hoewel de literatuur voor Blanchot een heel eigen wijze is van bevraging, ontdekt hij bij een aantal filosofen van zijn generatie een radicaliteit in de vraagstelling waarmee hij zich nauw verwant voelt : bij Heidegger, bij Levinas, en nadien ook bij Derrida². Maar de filosoof waarmee hij van in den beginne geworsteld heeft, en voor hem de grootste uitdaging vormde, was Hegel, die hij heeft leren kennen door de colleges die A. Kojève in de jaren dertig over Hegel hield : colleges die vol enthousiasme werden gevolgd door Sartre, Klossowski, Lacan, Queneau, en niet in de laatste plaats Bataille.

Wat Blanchot bij Hegel zo fascinerend vindt, is de wijze waarop deze de negativiteit, en uiteindelijk de dood, tot motor, principe van zijn systeem maakt. Hegel is de filosoof geweest die het subject, de mens, uit de zelfgenoegzaamheid van zijn denken, zijn cogito heeft gerukt. Hij gooit het kennende subject in de wereld en in de geschiedenis. Het subject, de geest, kan enkel zichzelf kennen en worden, door zich met het andere dan zichzelf te meten. Dit andere, het object dus, dat in het begin een obstakel lijkt, blijkt uiteindelijk de mogelijkheid om zichzelf te worden. Nu is het andere, het obstakel bij uitstek van de mens, de dood. Met de dood stuit de mens op een grens waar hij niet over kan : de dood is de radicale negatie van zichzelf. Deze negatie wordt voor Hegel echter de bron van elke kennis, en van elke creatie. Door het bewustzijn van zijn mogelijk niet-zijn, van zijn afwezigheid, verheft de mens zich boven de natuur, de wereld. Het perspectief van de dood, van het niet-zijn, verleent de mens de mogelijkheid op een standpunt te gaan staan dat hoger is dan het alleen maar zijnde, alleen maar levende. De dood opent voor hem de transcendente ruimte van de kennis, van de taal. In de kennis, in de taal kan de vreemde, ondoorzichtige materialiteit van de dingen worden genegeerd, om te worden bewaard in haar betekenis, haar waarheid. De taal is dus de negatie, de dood van het ding, maar in die dood blijft het ding bewaard in zijn idealiteit, zijn begrip. Zoals voor Hegel de arbeid, het bewerken van de dingen, een hogere, gesublimeerde vorm van destructie is, zo is de taal een vorm van vernietiging waarin het vernietigde evenwel tot zichzelf, tot zijn waarheid komt.

De fascinatie van Blanchot voor Hegel is begrijpelijk. Hegels dialectiek nadert hier voor hem heel dicht datgene waar het in de literatuur om gaat. De waarheid is voor Hegel niet zomaar van de orde van de representatie, van een kennis die de dingen enkel voorstelt. De geest die de waarheid wil, moet zich daadwerkelijk met het object, met zijn andere, confronteren. Het kennende subject moet zijn dood riskeren, doorstaan, om tot zichzelf te komen. Blanchot gaat zo ver om in zijn tekst *La littérature et le droit à la mort*³ tot driemaal toe Hegels

bepaling van de geest van de filosofie over te nemen, en dat om ze gewoon op de literatuur te transponeren. De literatuur, zegt hij, de taal van de literatuur, is "het leven dat de dood verdraagt en in de dood standhoudt".

Meestal gaat men zo vlug mogelijk het verschil tussen Hegel en Blanchot uitleggen, alsof men de literatuur tegen de filosofie wil beveiligen. Maar om dit verschil te kunnen duiden, moet men eerst en vooral de verwantschap tussen de twee proberen te begrijpen. Zoals Bataille, is Blanchot zeer gefascineerd door de poging van Hegel om de waarheid, de ernst van het woord, te grondvesten in de grens waarop zij stuit : de negativiteit, de dood. Hij geeft dan ook nooit zomaar 'kritiek' op Hegel. Hij gaat nooit zomaar pal tegen Hegel in. Wel probeert hij op een koppige manier Hegel ernstiger te nemen dan Hegel zelf. Hij tracht in zekere zin langer en indringender het moment van de dood te verdragen, er zich langer in te handhaven dan Hegel zelf, en dat om er de uiteindelijke onmogelijkheid van bloot te leggen. Of anders gezegd : Blanchot vraagt zich telkens weer af wat dit 'verdragen', dit 'zich handhaven' in de dood zou kunnen betekenen. Dit doet hij niet zozeer vanuit een gedetailleerde studie van Hegels geschriften zelf, maar meer vanuit een eigenzinnige lectuur van schrijvers als Hölderlin, Mallarmé, Lautréamont, Sade, Kafka, Artaud, Rilke, enzovoort, — een lectuur die dan weer beïnvloed is door filosofen zoals Heidegger en Levinas : filosofen die de verhouding van de mens tot zijn andere op een andere manier hebben willen bepalen.

Toch blijft Blanchot daarbij altijd weer vertrekken vanuit het kader van de hegeliaanse dialectiek, waarbinnen elk denken dat de waarheid ernstig neemt zich volgens Blanchot hoe dan ook beweegt. Deze dialectiek is immers de achtergrond van elk spontaan humanisme. Met zijn taal, zijn wetenschap, zijn arbeid, zijn maatschappelijke ordening, probeert de mens de wereld te begrijpen en te organiseren. Naarmate hij de natuur doorgrondt en bewerkt, zal hij haar steeds minder als vreemd en dreigend ervaren. Hij zal zich er steeds meer in terugvinden. De mens moet alleen zijn primitieve veroverings- en destructiedrang waarmee hij de wereld en de anderen als het ware blind en onmiddellijk consumeert, omzetten in de arbeid waarmee hij de wereld bewoonbaar maakt. Hetzelfde geldt voor het woord. Het woord moet zich losmaken uit het obscurantisme van magie en religie, waarin het een soort misleidende incantatie is, die een onmiddellijke macht over mensen en dingen wil uitoefenen. Het moet zich bevrijden van de orakeltaal die doet alsof ze van de aarde of van de goden uitgaat, terwijl ze eigenlijk enkel een vervreemde manier van spreken van de mens zelf is. De taal is niet de onmiddellijkheid, maar de kracht van de bemiddeling, van de negatie. Het moet op de dingen ingaan, maar tegelijk de nodige afstand bewaren om er zich niet in te verliezen, om er de waarheid aan te ontlokken. Alleen zo is een zinvolle communicatie mogelijk.

Dit alles, dat wij trouwens dag in dag uit in allerlei versies te horen krijgen, is voor Blanchot onmiskenbaar waar. Hij zoekt echter naar de onderkant, de achterkant van die waarheid. Het is deze achterkant waar het in de literatuur om gaat.

Voor Hegel is het woord dus een negatie van het object, die dit object in zijn betekenis terugtovert. Dit is wat hij de *Aufhebung* noemt : het woord is een soort moord, maar voor die moord wordt het object schadeloos gesteld : het krijgt een betekenis, een betekenis die zijn singulariteit, zijn toevalligheid te boven gaat. Het treedt binnen in de klare dag van de waarheid, van de zinvolle communicatie, van de zorgvolle omgang.

Wat Blanchot nu obsedeert is datgene wat in dit proces van betekenisvorming verloren gaat. Iets wordt in de betekenis niet werkelijk 'aufgehoben', niet echt verteerd, maar blijft achter. Het is dit residu, dit restant waar het in de literatuur om gaat. Dit restant is niet te achterhalen : indien men het zou achterhalen, indien men het dan toch nog zou naar boven halen in de klaarte, zou men zijn obsederende, naamloze uitstraling juist teniet doen, dan zou men het weer met een betekenis toedekken. Het gaat echter om iets dat onherroepelijk verdwenen is, maar toch op een vreemde, onwezenlijke wijze blijft aanklappen. Het is iets wat in de literatuur telkens weer de betekenis komt verstoren, de continuïteit van het verhaal onderbreekt : iets wat er de oorzaak van is dat de woorden hun representatief, hun afbeeldend karakter verliezen en in zichzelf beginnen rond te tollen, iets wat verhindert dat de schrijver tot de zaak zelf, tot de 'kern' van zijn verhaal komt.

Het woord kan niet zeggen wat het juist door te zeggen negeert. Het kan misschien wel — en dit gebeurt in de literatuur — die 'negering', die negatie zelf even laten oplichten : de verwijdering die het woord onvermijdelijk instelt. De literatuur kan proberen de gaping, de leegte aan te duiden waarop het woord gefundeerd is. Maar dat kan zij niet doen met één woord, of met één zin, ook niet met een heel verhaal. De afwezigheid die het woord met zich meebrengt, wordt steeds meteen togedekt, ontkent door wat het woord hoe dan ook zegt, door de betekenis die het hoe dan ook produceert. Het woord springt altijd over de leegte die het zelf installeert. Maar toch is die sprong nooit perfect; de toedekking is nooit volledig, en dat omdat met elke toedekking deze toedekking zelf nog meeverschijnt. De betekenis wordt hierdoor voortdurend herinnerd aan de verwijdering waarop zij berust. Daardoor lijkt het alsof ze nooit aan zichzelf toekomt. Ze kan haar eigen leegte niet afsluiten, maar wordt erdoor voortdurend uit haar voegen gerukt. De literatuur is een soort taal die zich openstelt voor die ontwrichting, een taal die het woord telkens weer openbreekt en het verplicht zichzelf te herhalen,

zichzelf te ontkennen; of beter : zichzelf te affirmeren op een wijze die het fatale teveel, de verberging die het is, doet oplichten.

Het woord schenkt mij dus de dingen in hun afwezigheid. Blanchot zegt : "Het schenkt mij het zijn, maar zonder bestaan". De taal is wat er overblijft als er niets meer is. Dit eigenaardige voortbestaan is voor Hegel de wijze waarop de dingen tot hun echte, dat wil zeggen geestelijke realiteit komen, waarop ze een universaliteit bereiken waarin ze voor iedereen begrijpelijk worden. Het singuliere, materiële hier-en-nu van een ding is voor Hegel ondenkbaar, of beter : in de mate dat het wordt gedacht, wordt het een algemene waarheid; het verkrijgt een algemeen begrijpelijke betekenis.

De literatuur kan zich van deze dialectiek niet zomaar losmaken. Zij zal dan ook niet zomaar proberen terug te keren naar een soort onmiddellijkheid vóór de taal, naar een soort chaos of nacht van het louter singuliere, oncommuniceerbare. Ook de literatuur is communicatie. Ook zij produceert betekenis, maar die betekenis verschijnt niet als iets waarin de dingen tot rust komen, maar eerder als iets waarin ze zich telkens weer *verliezen*; niet als een idee die hun realiteit incarneert, maar als een onwezenlijke ruimte waarin ze, voorbij aan hun realiteit, blijven voortbestaan. — Zelfs de meest duistere, wanhopige literatuur zegt nog altijd iets, zij brengt klaarheid. Maar die klaarte is geen klaarte die zich zelfzeker boven de duisternis verheft. In de literatuur verschijnt die klaarte als een onvermijdelijkheid, als iets onafwendbaars. Het is deze klaarte die Blanchot *la fatalité du jour*⁴ noemt; de fataliteit van de dag : de klaarte, de helderheid, niet als een triomf op de nacht, maar als iets waarin men al altijd opgesloten zit : alsof de taal niet berust op een vermogen tot betekenisstichting, maar eerder op een onmogelijkheid om aan de betekenis te ontsnappen. De wereld van de betekenis, van de dag, verschijnt dan als iets waarin men geworpen is, en waar men niet uit kan. Men kan niet achter de betekenis graven. Achter de betekenis zal men altijd weer een andere betekenis vinden. Men staat al altijd in haar verwijdering, een verwijdering die zich nooit als zodanig toont, tenzij in haar obsessieve herhaling, waarin de dag zich als fataliteit toont.

De verwijdering is de achterkant van de waarheid, het geheim van de dag, een geheim dat de dag zelf niet kan bevatten. Onvermijdelijk wordt de verwijdering altijd weer geïnterpreteerd als een hegeliaanse negatie : de verwijdering als voorwaarde voor een terugkeer, een noodzakelijke distantie die wordt gecreëerd opdat het ding in zijn betekenis zou kunnen verschijnen. In de literatuur toont — hoe moeilijk te denken ook — *de verwijdering zich als verwijdering*. In een taal die zichzelf voortdurend onderbreekt, maar toch onverstoortbaar verderkronkelt, toont de betekenis zich niet als een winst, als compensatie voor het verlies van het ding, maar als een herhaling van een

onachterhaalbaar tekort, een herhaling van de vergetelheid waarop de taal berust. — De dag als verwijdering, als vergeten denken, betekent dat men de nacht niet als een mysterieus domein achter of onder de dag denkt, maar dat men de nacht *in* de dag denkt. Dit is wat Blanchot *l'autre nuit* noemt : de andere nacht, die een andere term is voor de fataliteit of de waanzin van de dag.

Van hieruit kunnen we misschien beter dat vale, onwerkelijke licht aanvoelen dat zo vaak in Blanchot's romans schijnt, en ook de onwezenlijke helderheid van zijn zinnen. Datgene waarover het gaat, het zogenaamde 'centrum' van het verhaal (een persoon die wordt benaderd, een bepaalde ervaring) wordt nooit zomaar beschreven. Het komt niet op het voorplan. Het gaat altijd om iets dat voorgoed lijkt uitgewist, maar dat tegelijk alomtegenwoordig blijft : maar een tegenwoordigheid zonder beeld, zonder scène, zonder concrete aanduiding : een tegenwoordigheid uiteindelijk zonder tegenwoordigheid, maar die zich juist daardoor eindeloos uitbreidt. Het is de eindeloze, onuitroeibare presentie van wat al altijd vergeten, vermoord, *verwoord* is, van wat al altijd in het licht van de dag is uitgewist, maar toch in die onwezenlijk klaarte blijft voortspoken.

Het woord in de literatuur is voor Blanchot zoiets als een open, maar ontoegankelijk graf. Wat genegeerd, gedood werd, is voorgoed verdwenen, maar blijft niettemin een naamloze fascinatie uitoefenen. Het is niet echt 'auegehoben', zoals Hegel zou willen. Wat betekent dat zijn materialiteit niet zomaar is afgestorven, maar in de taal blijft rondspoken. Het blijft als een onbetekenend restant, als een naamloos residu, de continuïteit van het verhaal of het betoog irriteren, doorsteken, als iets dood dat toch nog leeft. Want het sprekende subject is nooit echt helemaal op het ding ingegaan, het heeft niet tot het uiterste de confrontatie met zijn vreemdheid doorstaan, maar heeft er zich, uit angst zich te verliezen, van afgewend. Het zogenaamde meesterschap van de taal gaat dus terug op een vlucht, een angstig terugwijken dat het subject zelf niet in de hand heeft. Het woord, de negatie, heeft het ding niet echt gedood, maar heeft het, in een soort blinde verbijstering, enkel voor dood achtergelaten. Deze angstige uitstoting van het object, is de 'waarheid' achter de waarheid van de dialectiek.

In de literatuur verschijnt het verstotene *in* zijn verstoting. Het komt aandringen als iets wat nooit gezien of ervaren is geweest. De literatuur is het leven van een dood die nooit heeft plaatsgehad. Het is het *overleven* van wat elke plaats, elke betekenis, elk belang is ontzegd. Het is het leven van datgene waarvan men enkel nog kan zeggen dat het *is*, maar dan zonder substantie, zonder bepaaldheid. Het is wat rest als er niets meer is : niet iets waarvan men kan zeggen dat het dit of dat is, maar het loutere *il y a*, niet het *wat* of het *hoe* maar

het *dat* van het zijn : wat blijft voortspoken als er niets meer is aan te wijzen, als alles in de betekenis, in het licht is opgelost, als alles begrepen is.⁵

Dit onwezenlijke, residuele zijn kan uiteraard niet aangewezen worden. Het is niet iets dat men zou zijn vergeten en zou moeten terughalen. Men kan het niet ter harte nemen, dat wil zeggen men kan van zijn verschijning geen project maken. Het verschijnt slechts in de verwijdering, in het vergeten. En deze verwijdering is niet een act, een prestatie van een subject, maar een gebeuren van afgestoten worden, van een verblind zich afkeren, of beter : van een al altijd blind zich afgekeerd hebben. In deze 'afkeer' staan wij als sprekende, bewuste subjecten. De literaire taal wil deze afkeer dan ook niet ongedaan maken. Ze kan deze echter wel dermate excessief herhalen, dermate affirmeren, dat de tekst niet meer tot rust komt in de betekenis, maar zich openstelt voor wat zich in de verblinding van die afkeer schenkt. — In een dergelijke affirmatie staat de literatuur onder de fascinatie van het *beeld*.

De aard, het statuut van het beeld, van het imaginaire bij Blanchot, is moeilijk te bepalen.⁶ Enerzijds, zegt hij, kan men het beeld altijd dialectisch bepalen. Dat is wat we allemaal spontaan doen. Er is de werkelijkheid, en er is een beeld van de werkelijkheid. Dit beeld kan bedrieglijk of trouw zijn. Het kan de werkelijkheid ook verheffen, abstraheren, op een meer universeel plan verheffen. Het beeld is de manier waarop we over de werkelijkheid beschikken in haar afwezigheid. Dit bedoelen wij als we zeggen dat we een 'beeld' hebben van iets. Het beeld heeft op die manier betekenis. Het verwijst naar de realiteit, of dient als voorbeeld. Anderzijds is er voor Blanchot naast deze interpretatie van het beeld, die hij overigens niet bestrijdt, een tweede 'versie' van het beeld die meer verontrustend is. Het gaat dan om een beeld dat niet secundair is aan de werkelijkheid, geen *afbeelding* vormt, maar om het beeld als iets *oorspronkelijks*. Dit beeld is niet een beeld dat wij ons van de werkelijkheid vormen, maar dat integendeel elk beeld dat wij hebben geconstrueerd, of willen koesteren, ontwricht. Het is een beeld dat mij niet de distantie toelaat die nodig is om het te bekijken, maar mijn blik doorboort nog voor ik mijn standpunt heb ingenomen, nog voor ik me er genoeg van heb verwijderd om het te kunnen zien.

Zo beschouwd is het beeld niet een beeld-van...maar in zekere zin het *onmiddellijke*, het hier-en-nu, zo verstaan dat er niet van een subject sprake is aan wie het zou kunnen verschijnen, aanwezig zijn, een subject door wie het als een beeld dat *dáár* is, zou voorgesteld kunnen worden.

Het gaat dus om een te grote nabijheid, waarbij het zien mij vergaat, waardoor het nooit 'ik' ben die ziet, maar een ander in mij. Het beeld heeft zich nooit aan mij gepresenteerd. Ik heb niet gezien wat ik heb gezien. Het valt dan ook uit mijn geschiedenis, uit mijn verhaal weg, als iets wat er nooit is geweest. Het is al altijd uitgewist, toont zich slechts in die uitwissing.⁷ Vandaar dat het

beeld altijd verschijnt als iets wat *terugkeert*. Het is altijd een dubbel van zichzelf, een dubbel dat opdoemt uit een onheuglijk verleden, een verleden dat nooit aanwezig is geweest.

Het beeld bezit geen actualiteit. Het is nooit in zijn volheid present geweest, en zal het ook nooit zijn. Het is altijd wat *zal geweest zijn*. De gaping tussen mij en het beeld is dan ook oneindig groot, niet op te heffen, maar het is een gaping die geen distantie, geen negativiteit toelaat. Het is een originele gaping, een originele verberging, waarin pas iets aan mij kan verschijnen, en dit nog vóór ik de mogelijkheid heb gehad om er op toe te gaan of me er van te verwijderen. Het beeld is dus niet het dubbel van een aanwezigheid, maar de aanwezigheid *als* verdubbeling, een verdubbeling in het hart van de aanwezigheid.

Ik kan het beeld nooit aantreffen, voor mij stellen, maar ik kan er evenmin aan ontsnappen. Het levert mij over aan een passiviteit die ik zelf niet kan opbrengen. Ik kan immers niet op zoek gaan naar het beeld. Ik kan het enkel ontvangen in de verwijdering waarin het tot mij terugkeert. Ik moet die verwijdering op mij nemen. Maar die verwijdering kan ik niet als bewust subject, bijvoorbeeld door een verscherpte aandacht, op mij nemen. Het beeld leeft eerder verder in de vergetelheid en het wachten, — in de verstrooidheid, de achteloosheid, de onoplettendheid, de verveling, de vermoedheid. Dit zijn allemaal wezenloze gemoedstoestanden die Blanchot niet zomaar negatief evalueert. Het zijn passieve gemoedstoestanden, waarin ik mij, op een wijze die mezelf ontgaat, als het ware buiten mezelf om, openstel voor wat mij blijft ontsnappen.

Voor Blanchot heeft 'le murmure', 'la rumeur' een gelijkaardige status : het geroezemoes, het rumeur, het gemurmel. Dit is de alledaagse taal, de taal van de openbaarheid : het banale, ongereflecteerde spreken. In de alledaagse taal, in onze gewone gesprekken, maar ook op de televisie, de radio, en in de kranten, komt alles ons bekend en nabij voor. De alledaagse mens heeft altijd alles al begrepen, heeft zich over alles reeds een beeld, een opinie gevormd, nog vóór hij op de zaak is ingegaan. In de alledaagse taal doet alles de ronde, herhaalt zich, wéérklinkt reeds, nog voor iemand bij de zaak heeft stilgestaan. De alledaagsheid is eigenlijk de totale vreemdheid, maar een vreemdheid die zich als bekendheid versluiert, een verte die zich als nabijheid versluiert.

De houding van de literatuur tot het rumoer is een heel bijzondere. De literatuur zal niet zomaar een einde maken aan de verstrooidheid, de oppervlakkigheid van het rumoer, om in zijn plaats dan de ernst en de concentratie, het zelfbewuste, geargumenteerde woord te plaatsen. Zij zal het rumoer niet zomaar stilte opleggen. Dat doet de dictator, maar eigenlijk ook wat wij de 'democraat' noemen : de democraat distilleert uit het rumoer een opinie die tot waarheid wordt verheven.

Ook de schrijver legt in zekere zin het rumoer de stilte op, maar dit doet hij niet door zich er bovenuit te verheffen, maar door zich, integendeel, in zijn vreemdheid te laten glijden. In de literatuur verschijnt het rumoer *als* rumoer, waardoor zijn nabijheid, zijn vanzelfsprekendheid als het ware in de verte terugvalt. De bekendheid, de openbaarheid van het alledaagse spreken, verandert dan plots in een ondoorzichtig weefsel, een kronkeling zonder begin en zonder einde, iets wat nergens op steunt, nergens op teruggaat, iets wat geen grond heeft en dus uiteindelijk *niets* zegt. Maar dit niets is niet zomaar niets. In dit niets toont zich het *zijn* van de taal : de verwijdering, de vlucht waarop zij berust.

De literaire taal kan dus niet beschouwd worden in termen van afbeelding, of representatie, ook niet van expressie. Zij voegt zich in een origineere verwijdering, een verwijdering die ouder, oorspronkelijker is dan elke aanwezigheid die men zou kunnen representeren of uitdrukken. Het is die verwijdering waartoe het beeld ons, juist door zijn al te excessieve aanwezigheid, telkens weer noopt. De literatuur affirmeert deze verwijdering vooral daar waar haar taal lijkt te verstommen : wanneer het verhaal, de beweging van de betekenis, lijkt stil te staan, en alleen nog de lege echo lijkt, de grondeloze herhaling van wat zich in geen enkel hier-en-nu ooit heeft gepresenteerd.

Deze grondeloze herhaling ontkracht de negativiteit, de afstandelijkheid van het woord. Het woord blijkt geen bewuste stichting van betekenis te zijn, maar de passieve weerklinking van een verwijdering die het zelf niet in haar macht heeft.

Daardoor is het ook dat literatuur nooit de levendige herinnering is van wat voorbij is. Literatuur is niet een terug opwekken van een geleefde ervaring, maar zij is de herhaling van wat nooit ervaren, nooit aangekomen is, maar altijd al begonnen is met terugkeren : geen resurrectie dus, geen verrijzenis, geen nieuw leven na de dood, maar een *overleven*, een *nog altijd* leven, *blijven* leven in de dood.

Het is wellicht daarom dat de schriftuur van Blanchot's verhalen en romans zo kaal en abstract kan overkomen. Hij gebruikt weinig woorden, altijd dezelfde, nog minder dan Beckett of Duras. Er duiken weinig beelden of metaforen op die de tekst leven zouden kunnen inblazen. De klemtoon ligt op de abstractie, de weerbarstige dorheid van de letter. De tekst vult zich niet met gebeurtenissen en ervaringen. Ze zet eerder de bakens op, de wanden, waartussen wat nooit gebeurd is, niet ophoudt te gebeuren.

De schriftuur, de stilte van het geschreven woord, is voor Blanchot geen innerlijke verwerking, geen toeëigening van het beeld, maar levert zich over aan zijn radicale uitwendigheid. Deze uitwendigheid, die Blanchot vaak *Le Dehors*⁸ noemt, is er niet een die daar voor mij ligt, die ik me kan vóórstellen, maar een uitwendigheid in de zin van iets dat, hoewel het mij heeft doorkruist, buiten mij

gebleven is : het is niet aangekomen, heeft zich nooit echt, nu, aan mij voorgedaan, maar blijft mij op een blinde manier doorspoken.

De taal die onder de fascinatie van het beeld staat, evocert het beeld dus niet, maar zal eerder het beeld weigeren, is in extremis beeldloos, alsof zij daarmee de verblinding affirmeert waarin het beeld zich schenkt. Het is dus eigenaardig genoeg in de blindheid, de zwartheid van een letter die telkens weer op zichzelf terugkomt, dat de tekst trouw is aan het beeld, trouw aan de reserve die het beeld eigen is. Maar men moet daarbij wel beseffen dat deze trouw zich op niets kan beroepen, geen enkele grond heeft. En ook dat men deze trouw niet als een zelfbewust, verantwoordelijk subject op zich kan nemen, maar een passiviteit vereist die indruist tegen alles wat men gewoon is als 'humaan' te beschouwen.

Het is in deze eis tot passiviteit, — een passiviteit die nochtans niemand kan eisen, en die niemand ook kan willen of wensen, — dat de literatuur een radicale bevraging is van het menselijk bestaan. In de passiviteit, waaraan zowel lezer als schrijver onderworpen zijn, verschijnt alles wat de mens op zijn 'actief' heeft — al het betekenisvolle, constructieve, creatieve — op de achtergrond van een voorafgaandelijk verlies, van een onherstelbare destructie. Het is dus niet dat de literatuur, zoals voor een vulgaire Bataille-lezing, de destructie, het offer, enzovoort tegenover de burgerlijke orde stelt, maar zij laat die burgerlijke orde verschijnen als effect van een destructie, van een ontbinding, zonder zich deze te willen toeëigenen in een betekenis. Het is de burgerlijke orde zelf die steeds aan het negatieve een betekenis geeft, die met elke slachting of ramp haar eigen vrijheid, moraliteit, weldenkendheid bevestigd ziet. De literatuur daarentegen stelt zich op een plaats van wat geen plaats kan hebben : op de plaats van een zinledige, vruchteloze negatie, een negatie die geen betekenis sticht, maar niettemin elke betekenis blijft achtervolgen en ont-zetten. Maar deze ontzetting laat alles intact, laat hoogstens de fataliteit, de waanzin van die intactheid oplichten.

Noten

¹Belangrijke literatuurkritische werken van Maurice Blanchot zijn : *L'espace littéraire*, 1955; *Le livre à venir*, 1959; *L'entretien infini*, 1969; *Le pas au-delà*, 1973; *L'écriture du désastre*, 1980. Onder de 'fictie'-werken vernoemen we *Thomas l'obscur*, 1941; *L'arrêt de mort*, 1948, *L'attente l'oubli*, 1959. Alle verschenen in Parijs (Gallimard). Voor een degelijke, goed leesbare inleiding in zijn werk en een uitgewerkte bibliografie, zie : Françoise Collin, *Maurice Blanchot et la question de l'écriture*, Parijs, Gallimard, 1986.

²Juist door de grote verwantschap, is de verhouding van Blanchot met Heidegger zeer complex. Voor de positie ten overstaan van Levinas, waarmee Blanchot door een jarenlange vriendschap verbonden is, zie : Françoise Collin, *La peur, Emmanuel Levinas et Maurice Blanchot*, in *Cahiers de l'Herne - Levinas*, 1991. Maar ongetwijfeld is de affiniteit het grootst met Derrida, waarover Blanchot zich enkel positief uitlaat, en tot wie hij een tekst richtte. Derrida van zijn kant, bundelde zijn teksten over Blanchot in *Parages*, Parijs, 1986. ³Cf. *La littérature et le droit à la mort*, in *De Kafka à Kafka*, Parijs, Gallimard, 1981. Dit essay, geschreven in 1947, is een zeer goede kennismaking met Blanchots denken over literatuur.

⁴Rond hetzelfde draait het in Blanchots kortverhaal *La folie du jour*, Parijs, 1949.

⁵Het is uiteraard rond dit *il y a* en de mogelijkheid om het al dan niet restloos te overstijgen, dat de discussie, of beter : het gesprek tussen Blanchot en Levinas zich afspeelt. Eenvoudig gesteld komt het er op neer dat voor Blanchot de (ethische) ervaring van de Ander steeds wezenlijk gecontamineerd zal blijven door de verontrustende ('esthetische') ervaring van het *Il y a*. Vandaar dat Blanchot de Ander niet gauw met een hoofdletter zal schrijven. Cf. voetnoot 2.

⁶Cf. De fameuze annex in *L'espace littéraire : les deux versions de l'imaginaire*.

⁷De verwantschap van deze benadering van de beeldervaring met de psychoanalyse, in het bijzonder wanneer het om het fenomeen van de *Nachträglichkeit* gaat, wordt door Blanchot grif toegegeven.

⁸Zo geeft Michel Foucault zijn essay over Blanchot de titel *La pensée du dehors*, Critique, 229, 1966. Voor de vertaling zie : *De verbeelding van de bibliotheek : essays over literatuur*, Nijmegen, 1986.